

Multikulturní management

Roman Zuzák

Edice učebních textů

Odborné nakladatelství Vysoké školy ekonomie a managementu

 VŠEM

VYSOKÁ
ŠKOLA
EKONOMIE
A MANAGEMENTU

MULTIKULTURNÍ MANAGEMENT

Vysoká škola ekonomie a managementu

2022

Multikulturní management

Autor:

Doc. Ing. Roman Zuzák, Ph.D.

Copyright © Vysoká škola ekonomie a managementu 2022

Vydání první. Všechna práva vyhrazena

ISBN: 978-80-88330-48-6

Vysoká škola ekonomie a managementu

www.vsem.cz

Žádná část této publikace nesmí být publikována a šířena žádným způsobem a v žádné podobě bez výslovného svolení vydavatele.

Obsah

Seznam obrázků	5
Seznam tabulek	6
Značky a symboly v učebním textu	7
Předmluva	8
1. KAPITOLA: KULTURA	10
1.1 Vymezení pojmu kultura	11
1.2 Vrstvy kultury	13
1.3 Prvky kultury	14
2. KAPITOLA: NÁROD A NÁRODNÍ KULTURA	20
2.1 Národ	21
2.1.1 Vymezení pojmu	21
2.1.2 Identita	22
2.2 Národ a stát	23
2.2.1 Stát je vícenárodním státem	24
2.2.2 Národy žijící ve více zemích	25
2.2.3 „Nové země“	27
2.3 Zdroje odlišností národních kultur	27
2.3.1 Náboženství a jiné ideologie	28
2.3.2 Systém vzdělávání	31
2.3.3 Geografická poloha, klimatické podmínky, hospodářský vývoj	31
3. KAPITOLA: ROZDÍLY MEZI KULTURAMI	35
3.1 Tradiční a netradiční kultury	36
3.2 Rozdíly mezi národními kulturami	36
3.2.1 Dimenze národní kultury podle F. Kluckhohnové a F. Strodbecka	37
3.2.2 Dimenze národní kultury podle Geerta Hofstede	37
3.2.4 Projekt GLOBE	46
3.3 Kulturní syndrom	49
3.4 Kulturní skupiny	49
3.4.1 Evropské jazykové skupiny.	49
3.4.2 Kolektivismus a individualismus	50
4. KAPITOLA: GLOBALIZACE	54
4.1 Globalizace	55
4.1.1 Vznik globalizace	55
4.1.2 Ekonomická globalizace	56
4.1.3 Globalizace kultury	57

4.1.4 Politická globalizace	60
4.1.5 Míra globalizace	60
4.2 Vytváření globálních organizací	60
4.3 Kulturní riziko	63
4.4 Analýzy globálního prostředí	64
4.5 Multikulturní management	65
4.6 Globální strategie	66
5. KAPITOLA: STŘET KULTUR	70
5.1 Setkání kultur	71
5.2 Kulturní stereotypy a předsudky	72
5.2.1 Stereotypy a předsudky	72
5.2.2 Národní (rasové) předsudky	73
5.3 Kulturní šok a jeho vznik	74
5.3.1 Kulturní šok	74
5.3.2 Fáze kulturního šoku	75
5.4 Kulturní inteligence a citlivost	77
5.4.1 Kulturní inteligence	77
5.4.2 Kulturní citlivost	78
5.5 Prevence vzniku kulturního šoku a konfliktu	80
5.6 Metody interkulturního výcviku	81
6. KAPITOLA: ORGANIZAČNÍ KULTURA	85
6.1 Organizační kultura – definice a prvky	86
6.2 Národní kultura a řízení organizací	87
6.3 Integrace organizačních kultur	89
6.3.1 Zakládání nové společnosti	89
6.3.2 Akvizice, fúze, aliance a společný podnik	90
6.3.3 Integrovaný proces a jeho podmínky	90
6.3.4 Model integračního procesu	91
6.3.5 Metody pro analýzu organizační kultury	92
6.3.6 Modely pro změnu organizační kultury	92
6.4 Vytváření multikulturních (diverzifikovaných) týmů	94
7. KAPITOLA: INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE	102
7.1 Význam a specifika interkulturní komunikace	103
7.2 Verbální komunikace	104
7.3 Neverbální komunikace	106
7.4 Obchodní jednání	108
Příloha č. 1 Organizační kultura	113
Příloha č. 2 Česká a německá kultura v organizacích	114
Příloha č. 3 Americká doporučení pro jednání s evropany	117
Glosář	118
Seznam literatury	122
Vzorový test	126

Seznam obrázků

Obrázek 1.1 Úrovně lidského naprogramování	12
Obrázek 1.2 Cibulový diagram úrovní projevu kultury	15
Obrázek 3.1 Dimenze a jejich vliv na národní kultury	46
Obrázek 3.2 Tři linie teoretického postupu	47
Obrázek 5.1 Fáze kulturního šoku	76
Obrázek 5.2 Bennetův vývojový model	78
Obrázek 6.1 Hranice kulturních strategií	89
Obrázek P1 Dimenze partikularismus a individualismus versus úspěch a přisuzování	113

Seznam tabulek

Tabulka 1.1 Protiklady pocitů	15
Tabulka 2.1 Varianty němčiny	26
Tabulka 3.1 Porovnání tradičních a netradičních kultur	36
Tabulka 3.2 Hlavní rozdíly mezi státy s malou a velkou vzdáleností moci	38
Tabulka 3.3 Hlavní rozdíly mezi národy – feminita/maskulinita	40
Tabulka 3.4 Hlavní rozdíly mezi národy se slabým a silným vyhýbáním se nejistotě	41
Tabulka 3.5 Hlavní rozdíly mezi společnostmi s krátkodobou a dlouhodobou orientací	42
Tabulka 3.6 Dimenze podle F. Trompenaarse	43
Tabulka 3.7 Oblasti a země zařazené do projektu	47
Tabulka 3.8 Devět kulturních dimenzí	47
Tabulka 3.9 Národní charakteristika manažerů	48
Tabulka 3.10 Jazykové skupiny v Evropě	50
Tabulka 3.11 Sociokulturní orientace	50
Tabulka 4.1 Stupně globalizace	56
Tabulka 4.2 Větší rozdíly mezi francouzskou a japonskou kulturou	62
Tabulka 5.1 Případy možného setkávání jedinců z odlišných kultur	71
Tabulka 5.2 IQ podle pořadí výzkumu	74
Tabulka 5.3 Symptomy akulturačního stresu a jejich popis	77
Tabulka 6.1 Typologie rolí podle Belbina	96
Tabulka 7.1 Rozdíly mezi anglickou a americkou angličtinou	105
Tabulka P2.1 Rekapitulace rozdílů mezi českou a německou kulturou	114
Tabulka P2.2 Vzájemné česko-německé charakteristiky (desatera)	116

Značky a symboly v učebním textu

Struktura distančních učebních textů je rozdílná již na první pohled, a to např. v zařazování grafických symbolů – značek.

Specifické grafické značky umístěné na okraji stránky upozorňují na definice, cvičení, příklady s postupem řešení, klíčová slova a shrnutí kapitol. Značky by měly studenta intuitivně vést tak, aby se již po krátkém seznámení s distanční učebnicí dokázal v textu rychle a snadno orientovat.

Definice

Upozorňuje na definici nebo poučku pro dané téma.

Příklad

Označuje příklad praktické aplikace učiva včetně řešení.

Otázky k procvičení a úkoly

Označuje otázky a úkoly s postupem řešení na konci kapitoly.

Klíčová slova

Upozorňuje na důležité výrazy či odborné termíny nezbytné pro orientaci v daném tématu.

Shrnutí kapitoly

Shrnutí kapitoly se zařazuje na konec dané kapitoly. Přehledně, ve strukturovaných bodech shrnuje to nejpodstatnější z předchozího textu.

Předmluva

Globalizační procesy ve spojení s vyspělými technologiemi v oblasti dopravy a komunikace a současně také se snížením administrativních bariér umožňují časté pracovní a soukromé setkávání s lidmi z odlišného kulturního prostředí. I když v posledních letech došlo k určitému omezení pohybu v důsledku celosvětových pandemií, tak přesto stále přetrvává možnost zaměstnání v nadnárodních a národních společnostech v České republice a v zahraničí, dlouhodobějšího pracovního, studijního a soukromého pobytu v jiných zemích, nebo k setkávání se spolupracovníky z jiného kulturního prostředí v České republice.

Předkládaný studijní text si klade za cíl připravit studenty na taková setkání a na spolupráci a jednání s lidmi z odlišných kultur a poskytnout jim základní informace o odlišnostech národních a organizačních kultur a tak zvýšit jejich připravenost a omezení nepříjemných omylů a konfliktů. Vychází z řady výzkumů, které byly v posledních letech v oblasti multikulturního managementu a dalších blízkých disciplín prováděny, poznatků a zkušeností řady odborníků a také ze zkušeností autora. Literatura uvedená na závěr textu nabízí řadu publikací, které se problematiky dotýkají a kromě ní je možno nalézt řadu zdrojů na internetu, které poskytují poznatky a odlišnosti jednotlivých kultur a jejich vzájemné porovnávání.

Záběr textu je dosti široký a zahrnuje uvedení nejen odlišností v kultuře, ale také faktorů, které jsou jejich zdrojem, návodů, jak v některých situacích postupovat a jak se na ně připravit. Klade si za cíl využití nejen pro vlastní studium na vysoké škole, ale pro následné praktické využití.

Roman Zuzák, srpen, 2021

1

kapitola

Kultura

1. kapitola

Kultura

Úvod

Slovo kultura se často používá v mnoha významech. Obvykle se pod tímto pojmem rozumí divadelní představení, koncerty a další kulturní zážitky. V úvodní kapitole učebního textu budou vysvětleny základní pojmy v souvislosti s kulturou jako specifickým způsobem života sociální skupiny. Kapitola by měla dát základní informace a východiska pro další kapitoly. Uvedená vazba na sociální skupiny se zaměří především na kulturní formování člověka v průběhu jeho vývoje a na prvky kultury, u nichž bude uvedena jejich základní charakteristika, která bude v dalších kapitolách rozvíjena a specifikována. Kultura bude dále představena ve svých hierarchických vrstvách. Kapitola je důležitá pro pochopení kulturních odlišností.

Cíle kapitoly

Vysvětlit základní pojem kultura a seznámit se s ním.

- Charakterizovat jednotlivé vrstvy kultury.
- Vymezit materiální a nemateriální projevy kultury.

1.1

Vymezení pojmu kultura

Slovo kultura má základ v latinském slovu **colo**, což znamená kromě jiného vzdělávat, pěstovat a přeneslo se do řady dalších jazyků. Jeho použití je velmi široké. Zemědělci ho používají pro pěstované plodiny s přívlástkem kulturní. Pro nemovité věci, které dokladují historický vývoj, životní způsob a prostředí společnosti, se používá souhrnný pojem kulturní památky, kulturou se nazývají divadelní představení a hudební koncerty. Chování lidí se označuje jako kulturní nebo nekulturní, rovněž se mluví o kultuře stolování, Češi do světa exportují pивní kulturu. Frekventované a široké používání tohoto slova vedlo následně k problémům při jeho definování. Výsledkem je velké množství odlišných definic. Beer (2012) uvádí, že v roce 1952 jich bylo identifikováno 160 a lze předpokládat, že vlivem internetu v současné době bude možné jejich počet ještě podstatně navýšit.

Kulturou se rovněž zabývá **management**, který převzal poznatky z kulturní antropologie a doplnil je poznatky především z oblasti psychologie a sociologie. **Kulturní antropologie** je společenskou vědou, která se zabývá lidskými kulturami, jejich vznikem a vývojem, srovnáváním různých kultur a významem kultury pro člověka. Každá organizace se skládá z lidí a je sociální skupinou, současně má vazbu na sociální skupiny ve svém okolí. Opačně, každý člověk je příslušníkem řady sociálních skupin, a to jak v organizaci, tak i mimo ni.

Kultura bude v tomto textu a studijním předmětu chápána jako **specifický způsob života určité skupiny lidí**, který se navenek více nebo méně projevuje. Beer (2012) to vyjadřuje stručně a souhrnně jako všechno, **co lidé mají, myslí a dělají**. Sociologie, interkulturní psychologie a kulturní antropologie používá pojem v množném čísle a myslí tím existenci různých kultur, které se od sebe navzájem odlišují (Petrusek, 1994). Následující definice pojem kultura ještě blíže specifikují.

DEFINICE

Kultura

„Kultura je široký mezioborový pojem, označující sdílený a naučený způsob myšlení, cítění a chování, který vznikl v důsledku adaptace sociálních skupin na vnější podmínky a jako účinný nástroj zvládnání těchto podmínek je v rámci sociálních skupin dále předáván.“

Zdroj Lukášová, 2010

„Komplexní celek zahrnující poznání, víru, umění, morálku, zákony, obyčej a ostatní způsobilosti a zvyklosti získané člověkem jako členem společnosti.“

Zdroj Geist, 1992

Žádný člověk není izolovaným jedincem, Robinsonem na pustém ostrově, ale je součástí sociální skupiny a touto skupinou je ovlivňován. Hofstede (2007) uvádí, že každý člověk je **mentálně naprogramován** a používá k tomu pojem „**software myslí**“. Toto naprogramování vychází v první fázi z jeho **sociálního prostředí**, ve kterém vyrostl a které vytvářelo v raném dětství základ jeho osobnosti. Prvotním sociálním prostředím je **rodina**, která na jedince přenáší svoji kulturu, kterou získala v průběhu času. V prvních obdobích života malý člověk nejprve napodobuje chování dospělých a od čtyř let života se učí správnému chování, kázni a sebeovládání v rámci své kultury (Giddens, 2013).

V další fázi vývoje člověk sbírá nové zkušenosti ze svého blízkého okolí a učí se ve škole a kontaktem se svými vrstevníky. Následně zpravidla nastupuje do pracovního procesu a je formován pracovním prostředím. Postupně tak přijímá kulturu z dalších zdrojů a vzorů. **Kultura je naučená a člověk ji nezdědí, není vrozená**. V procesu socializace, který je nastartován narozením, se rozvíjejí vrozené dispozice a člověk se učí sociálními rolím. Současně získává **příslušnost k určité kultuře**. Pro tento proces se používá pojem **enkulturace**. Tím postupně získává a projevuje svoji **sociální roli a status** a jeho okolí potom od něj očekává určité chování.

DEFINICE

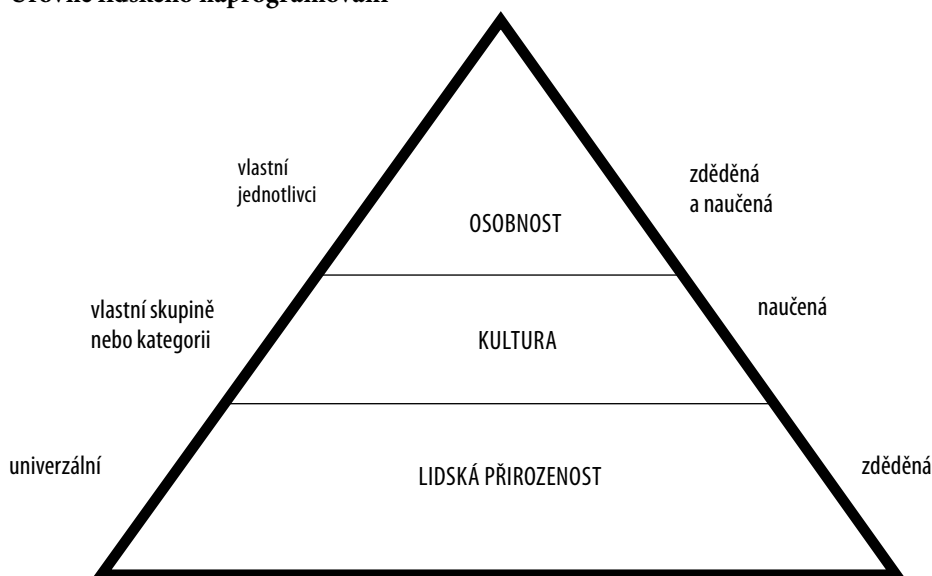
Sociální role a status

Sociální role je očekávaným způsobem jednání, který se váže k určitému statusu a vztahu jedince k ostatním lidem. Sociální status je pozice jedince v sociálním systému/skupině. Může ho tvořit např. původ (šlechtic), vzdělání, profese, autorita.

Zdroj vlastní

Kultura má v čase svoji **dynamiku**, která je důsledkem změn ve vnějším prostředí a nutností adaptace na ně. Tato podstata kultury vyplývá z výše uvedené její definice (Lukášová, 2010). Odlišná byla kultura člověka ve starověku, středověku a i v posledních desetiletích. Tyto změny jsou pomalé a nemusí pozitivně působit na všechny jednotlivce v sociální skupině, kteří mohou jejich přijetí odmítat. Přesto kultura je kontinuální a v určitém období je poznamenána předchozím dlouhým historickým vývojem, protože lidé jsou jí zformováni a ve smyslu Hofsteda naprogramováni.

OBRÁZEK 1.1

Úrovně lidského naprogramování

Zdroj: Hofstede (2007)

Kultura člověka se následně projevuje v jeho **hodnotovém systému** a také v jeho **chování** (viz definice kultury), zvláště pak ve standardních situacích. Každá osoba v sobě nese **vzorec myšlení, cítění a potenciálu pro jednání**, které se naučila v průběhu života (Hofstede, 2007). Kultura je tak primárním **motivátorem** pro jednání, ovlivňuje jak racionální tak i emocionální jednání a hodnotový systém, filtruje smysly – co se vidí, slyší, cítí, chutná, čeho se člověk dotýká (Beer, 2012). Vytváří stereotypy v jednání člověka, **kulturní vzorec**, protože je jednání v podobě kultury uchováno v jeho paměti. Poskytuje jedinci mentální výbavu, která mu umožňuje porozumět světu kolem něho a orientaci v něm. Dává jedinci určitý řád v jeho chování.

DEFINICE

Kulturní vzorce

Naučená schémata jednání ve standardních situacích, která se objevují v mravech a zákonech a jsou předávána po generace.

Zdroj Průcha, 2010

Protože každý lidský jedinec prochází specifickým procesem učení se, tak je **jedinečnou a neopakovatelnou osobností**. Přesto si zachovává kulturní rysy, které jsou více nebo méně společné s ostatní-

mi jedinci v sociálním prostředí. Všichni lidé mají společnou **lidskou přirozenost**, kterou Hofstede (2007) považuje za univerzální úroveň lidského mentálního softwaru, jakéhosi operačního systému. Všichni lidé mají společné pocity strachu, hněvu, lásky, radosti, smutku apod. Jen jejich vnější projevy se odlišují podle toho, jak jsou **ovlivněny kulturou**.

CVIČENÍ 1

Jaké zdroje vlivů postupně formují jednání člověka v průběhu jeho života?

1.2

Vrstvy kultury

Většina lidí žije v nějakém státě, který lze chápat jako velkou sociální skupinu. V tomto státě je zároveň příslušníkem několika sociálních skupin. Má svoji rodinu, příbuzné, žije v nějakém městě nebo obci, je zaměstnán v nějaké organizaci, po zaměstnání sportuje, nebo je členem sportovního klubu, uznává nějaké náboženství, je členem nebo příznivcem politické strany apod. Dochází tak k prolínání sociálních skupin a někdy také k jejich protikladnému působení, které může u jedince nebo i skupiny vyvolávat vnitřní nebo vnější konflikty. Každý člověk je **současně příslušníkem několika sociálních skupin** a tím i **kulturních systémů**. Všechny tyto sociální skupiny mají vliv na jeho formování, slovy Hofsteda (2007) se podílejí na jeho mentálním naprogramování. Příslušnost k sociální skupině vytváří **sociální identitu jedince**.

DEFINICE

Sociální skupina (sociální útvar)

Je tvořena minimálně dvěma nebo více osobami, které nejsou v náhodném spojení, vzájemně mezi sebou komunikují, mají mezi sebou určité emociální vazby, interakci, identitu a všichni se za konkrétní skupinu považují.

Zdroj Výrost, 2008

DEFINICE

Sociální identita.

Vědomí jednotlivce, že patří do určité společenské kategorie nebo skupiny. Toto vědomí může přetrvávat i po ukončení přímého kontaktu s touto skupinou.

Zdroj vlastní

Hofstede (2007) na základě příslušnosti do více sociálních skupin vymezil vrstvy kultury, které mohou na člověka působit a mentálně ho programovat:

- **národní úroveň**, která tvoří vrchní vrstvu a podstatně ovlivňuje nižší vrstvy (Poznámka: národní kultura není zcela jednoznačně vymezena a bude podrobněji uvedena v následující kapitole.),
- **regionální úroveň**, náboženská nebo jazyková příslušnost, která odráží specifické odlišnosti v národě),
- **úroveň rodu** – muži nebo ženy,
- **úroveň generace** – prarodiče, rodiče a děti,
- **úroveň sociální třídy**, která souvisí se vzděláním, povoláním a profesí,
- **úroveň zaměstnání** u pracujících, organizace nebo její části, spolků.

Příklady

- Člověk je členem náboženské obce, protože jí byli také jeho rodiče a ti přijali určité hodnoty a morální zásady, které jedinec již nedodrží.
- Rodiče vychovávají své děti ve smyslu svých hodnot a děti tyto hodnoty ve svém chování porušují, protože se staly příslušníky menší sociální skupiny s odlišnými hodnotami.
- Muži a ženy mají odlišnou kulturu, která je specifická a ovlivněna národní kulturou, náboženstvím, rodinným prostředím.

Z uvedených vrstev kultury vyplývá, že existují diametrální odlišnosti ve velikosti sociálních skupin z hlediska příslušnosti k jednotlivým kulturám. Národní kultura zasahuje větší počet lidí, totéž platí o náboženské příslušnosti, která přesahuje národní kulturu, menší skupinu lidí tvoří organizace (podnik), nebo spolek. Z toho potom vychází možnost a frekvence **setkávání se lidí s lidmi z jiných kultur**. U jedinců může docházet k situacím, kdy jsou současně členy dvou nebo více odlišných skupin s kulturou, která je postavena na zcela opačných hodnotách (např. bude uvedeno v situacích, kdy národní se bude u jedince „střetávat“ národní a organizační kultura).

Poznámka

Studijní text bude v dalších kapitolách především zaměřen na první horní vrstvu s menší vazbou na druhou vrstvu a hlavně na její propojení na poslední z uvedených vrstev.

CVIČENÍ 2

Uveďte konkrétní příklady protikladného působení sociálních skupin na člověka.

1.3

Prvky kultury

Každá kultura se projevuje ve formě prvků, pro které někteří autoři používají pojem **artefakty**. Mezi autory neexistuje shoda v jejich členění a názvech. Prvky kultury se obvykle dělí na **vnitřní**, které jsou uvnitř člověka (např. hodnoty) a **vnější** (projevují se v jeho chování, jsou výsledkem jeho činnosti a prezentují skupinu navenek) a dále také na **materiální** (např. stavby) a **nemateriální** povahy. Trompenaars (2012) rozděluje prvky kultury na **implicitní** (vnitřní) a řadí k nim normy a hodnoty a **explicitní** (vnější) a mezi ně řadí artefakty a produkty. Podle něj patří mezi vnější také jazyk, jídlo, stavby, domy, pomníky, zemědělství, svatyně, trhy, móda. Jiní autoři považují za artefakty vnější zejména materiální prvky.

DEFINICE**Artefakt**

Objekt nebo proces, který byl vytvořen lidskou činností.

Zdroj Dohnalová, 2006

Hofstede (2007) je autorem cibulového diagramu úrovně projevu kultury (obr. 1.2). Za jádro kultury považuje **hodnoty** a další prvky kultury označuje jako projevy praxe – praktiky. **Praktiky** se projevují navenek, jsou vnějším pozorovatelem zaznamenány a jejich kulturní význam zůstává pro něj skryt na rozdíl od příslušníků kulturní skupiny.

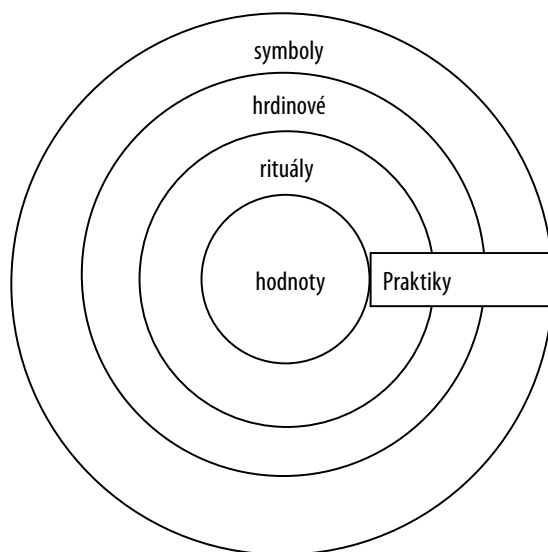
DEFINICE**Praktiky**

Konkrétní cesty a mechanismy dosažení a naplnění uznávaných a respektovaných hodnot.

Zdroj Nový, 1996

 OBRÁZEK 1.2

Cibulový diagram úrovní projevu kultury

Zdroj: Hofstede (2007)

Prvky kultury lze identifikovat na všech úrovních kultury, které uvádí Hofstede. Odlišnosti jsou u jednotlivých prvků v jejich obsahu na jednotlivých úrovních a také na jejich významu pro vrstvu a sociální skupinu. Základním prvkem jsou **hodnoty** jako nejstabilnější prvek a směrem vně tato stabilita klesá a **zvyšuje se potenciální možnost změny**. **Praktikami** nazývá autor projevy praxe a zvyšuje se možnost zřejmosti pro vnějšího pozorovatele při současném zachování kulturního významu. V této části bude uvedena jejich základní charakteristika a specifika budou uvedena v dalším textu.

Prvky kultury

Hodnoty. Hofstede (2007) je považuje za **jádro kultury** a uvádí je ve středu cibulového modelu. Přisuzuje jim vliv k dávání přednosti určitým stavům před jinými. Hodnoty (Trompenaars, 2012) určují, **co je dobré a co špatné** a proto úzce souvisí s myšlením sociální skupiny. To se následně promítá i do chování členů této skupiny a rozlišování **pocitů**, které podle Hofstede směřují do **vzájemných protikladů** (tab. 1.1). Pokud **normy** (např. zákony) odpovídají hodnotám sociální skupiny, tak je kultura relativně stabilní (Trompenaars, 2012).

 TABULKA 1.1

Protiklady pocitů

Záporná stránka	Kladná stránka
Zlé	dobré
Špinavé	čisté
Nebezpečné	bezpečné
Zakázané	povolené
Slušné	neslušné
Ošklivé	krásné
Morální	nemorální
Nenormální	normální
Nepřirozené	přirozené
Paradoxní	logické
Iracionální	racionální

Zdroj upraveno podle Hofsteda (2007)

Každý člověk již v raném věku si podvědomě na základě kontaktu s okolím osvojuje hodnoty a vytváří si svůj **hodnotový systém**. Po jeho narození je nastartován proces **socializace**. Během něj se dítě postupně stává osobou a uvědomuje si sebe samo. Přijímá sociální roli, určité vzorce jednání a hodnoty. To je také důvodem, že většina hodnot zůstává v podvědomí (Hofstede, 2007) a má trvalý, obtížně změnitelný charakter. Ke změně může dojít např. v důsledku **hodnotové relativity**, kdy se jedinec dostane do kontaktu s jinou kulturou a na základě jejího poznání, nebo soužití s ní dojde ke změně. K další změně může např. dojít vlivem **významné události**, která změní jeho hodnoty.

Hodnoty vyjadřují to, co určitá skupina považuje za důležité a správné a také každá skupina tomu přikládá význam. Často také tyto hodnoty navenek deklaruje a vyžaduje se od členů skupiny jejich dodržování a jednání v jejich duchu. V některých skupinách může existovat hierarchie hodnot. Hodnoty nemusejí být vždy jednoznačné a mohou mezi nimi existovat **rozpory**. Skupina může navenek deklarovat své hodnoty a sdělovat, že jim věří a jedná podle nich, ale ve skutečnosti může být jednání odlišné. Nebo deklaruje hodnoty, které jsou protikladné, např. rovnostářství příslušníků a naproti tomu individualismus, nebo vytváření osobního bohatství a přispívání na charitu.

Normy. Říkají, co je dobré a co špatné. Jsou dohodnutými nebo schválenými očekáváními a pravidly, podle nichž kultura řídí chování svých příslušníků. Mohou být ve formální, to je písemné podobě, nebo ústní. Podle míry závaznosti a následných sankcí za nedodržování existují čtyři stupně norem.

1. stupeň – **konvence**. Jedná se především o formu společenského jednání (např. zdravení, podávání ruky, forma oblečení ve společnosti apod.), které je standardní v určité situaci a je společností schváleno. Existují určitá pravidla, která mohou mít i písemnou podobu. Jejich porušování není morálně významné, může být členy skupiny odsuzováno.
2. stupeň – **morálka**. Pravidla chování, která si skupina stanovila. Jejich dodržování je dobrovolné a přestupky v nich nejsou právně postížitelné. Skupina obvykle apeluje na své členy, aby se podle morálních zásad chovali, a také své členy kontroluje v jejich dodržování. V některých případech požaduje, aby se přihlásili k jejich dodržování.
3. stupeň – **tabu**. Jedná se o přísný sociální zákaz některé z lidských aktivit nebo sociálních zvyků. Některá tabu se v průběhu času dostala do zákonů. Jsou odlišná podle kultur a to, co některé kultury povolují, tak druhé ne (např. mnohoženství, nejnižší věk pro uzavření sňatku) a naopak tyto aktivity postihují.
4. stupeň – **zákony**. Psané a skupinou odsouhlasené normy, které mohou obsahovat i sankce za jejich nedodržování.

Historky, mýty, hrdinové. **Historkami** jsou obvykle příběhy, které se odehrály v minulosti, tradují se a ústně se předávají mezi generacemi v sociální skupině. Postupným předáváním může dojít k jejich zkreslování a „vylepšování“. **Mýty** mohou mít stejný charakter, ale nemusí vycházet z racionální podstaty. Předávají se rovněž po generace v rodině, ale i ve větších sociálních skupinách. Ovlivňují dlouhodobě vědomí, považují se za strnulé poselství, „které to, co se událo, promění v něco přirozeného, je to věčné a nezměnitelné“ (Münkler, 2017).

Mýty lze rozdělit na **zakladatelské**, které se mohou vztahovat k založení města, státu nebo firmy. Druhou skupinou jsou mýty **orientační**, které jsou cílené na sociální skupiny a jejichž cílem je usměrňování jednání příslušníků skupiny. Historky a mýty se obvykle ztělesňují v **hrdinech**, kterými mohou být skuteční lidé, kteří něco zvláštního vykonali, nebo vybájené osoby. V některých kulturách, např. ve starořecké byly hrdinové bozi, kteří něco vytvořili, nebo bojovali proti zlu. V některých kulturách existuje spojení hrdinství se zvířetem. Hrdinům se připisují vlastnosti, které jsou pro existenci skupiny a její kulturu důležité. Hrdinové se mohou v čase měnit podle určité situace. Je to zvláště tehdy, když je snahou mobilizovat jednání skupiny a dávat jí v jednání příklad hrdinství a výzvu k napodobování.

Příklady

1. Založení Říma je spojeno s mýtem, podle něhož dvojčata Remulus a Remus byli v koši vhozeni do řeky Tibery. Koš se ale zachytil u břehu a plačící chlapce odnesla a odkojila vlčice. Praha je spojena s věštbou bájně kněžny Libuše, český národ s praotcem Čechem.
2. Hrdinství je v české historii spojováno např. s Janem Husem, který neodvolal svoje názory a přesvědčení, vítězstvími Husitů proti přesile. Mýtus o Nibelunzích byl v Německu použit v období 1. a 2. světové války k podnícení obyvatelstva pro vojenskou expanzi (Münkler, 2017).

Zvyky, rituály a ceremoniály. Jsou obvykle spojeny s určitou sociální skupinou a v této skupině předávají dalším generacím. Mohou mít **náboženský charakter** (Vánoce, Velikonoce), vazbu na **životní událost** (narození, křest, svatba, přijímání mezi dospělé). **Rituály** mají více symbolickou hodnotu, než zvyky. Jsou často kolektivní a sociální skupina je považuje za podstatné, a proto se obvykle opakují. Ceremoniály jsou navíc spojeny se slavnostním charakterem (např. předávání vyznamenání, promoce).

Symboly. Symbol „byl volně vytvořen, je reprezentativní a přenášen tradicí“ (von Bertalanffy, 1965). Může jím být vizuální znak (znak země), znamení, značka (firmy, sportovního klubu), vlajka, ale také barva a gesto rukou. Byly historicky vytvořeny sociální skupinou, odrážejí její hodnoty a bývají touto skupinou uctívány a chráněny. Lze mezi ně také zařadit oblečení (kroje, uniformy), nebo jeho prvky, účesy, určitý způsob mluvy a slovník. Tyto symboly mohou být pouze časově přechodnými ve vazbě na určitou generaci, nebo specifickou sociální skupinu po dobu její existence (např. fan klub).

Komunikace. S kulturou je spojena komunikace mezi členy sociální skupiny. Ta může být více nebo méně specifická od ostatních sociálních skupin. Velké odlišnosti jsou na úrovni národů, menší na regionální úrovni. Odlišnosti jsou i mezi generacemi, organizacemi a profesemi, kdy se používají specifické pojmy s nimi spojené.

Stavby a další artefakty

Kultury jsou spojeny se stavebními prvky, které odrážejí klimatické podmínky, stupeň použitých materiálů a technologií, náboženství a další faktory. Mezi artefakty je možno zařadit další projevy, např. hudbu (odlišnosti v hudbě a v používání hudebních nástrojů), malířství a sochařství, gastronomii.

CVIČENÍ 3

Které prvky kultury jsou relativně stabilní a proč?

Shrnutí kapitoly

- Kultura je chápána jako specifický způsob života určité skupiny lidí, který se navenek více nebo méně projevuje. Na každého člověka od jeho narození působí jeho okolí, sociální prostředí, které ho „mentálně naprogramovává“ a postupně vytváří jeho hodnotový systém. Umožňuje mu tak orientaci ve světě a napomáhá mu tak jeho porozumění. Současně formuje jeho chování.
- Hofstede (2007) identifikoval a formuloval vrstvy kultury. Nejvyšší vrstvu tvoří národní kultura, která podstatně ovlivňuje spodní vrstvy – regionální úroveň, úroveň rodu, úroveň generace, úroveň sociální třídy, úroveň zaměstnání u pracujících, organizace nebo její části, spolků.
- Prvky kultury jsou autory nejednotně tříděny a jsou i menší odlišnosti v jejich názvech. Základní rozdělení prvků je na vnější a vnitřní, materiální a nemateriální. Mezi nejčastějšími prvky kultury patří hodnoty, normy, historiky, mýty, hrdinové, zvyky, rituály a ceremoniály, symboly, jazyk a mluva, stavby.

Klíčová slova

- artefakty
- kultura
- kulturní vzorce
- mýty
- normy
- prvky kultury
- rituály
- sociální skupina

Řešení ke cvičením

Cvičení 1

Na každého jedince postupně působí rodina, blízké okolí, škola, vrstevníci, pracovní prostředí a další zdroje.

Cvičení 2

Konkrétní členství v sociálních skupinách, které mají odlišné, případně antagonistické hodnoty a normy.

Cvičení 3

Z prvků kultury jsou nejvíce stabilní hodnoty. Příčinou jejich stabilnosti a obtížnosti ke změně je, že jsou získávány již v počátečním období lidského života a bývají hluboko zakořeněny. Pokud např. je člověk rodinou veden k pocitu spravedlnosti, tak jen hluboké odlišné zážitky mohou vést ke změně v jednání.

Otázky s možností výběru odpovědí

- Mezi prvky kultury patří:
 - hrdinové,
 - zdroje,
 - mýty,
 - hodnoty,
 - státy.
- Mezi vrstvy kultury patří:
 - národní,
 - věková,
 - generační,
 - náboženská,
 - organizace.
- Sociální skupina splňuje kritéria:
 - počet osob,
 - vzájemná komunikace a interakce,
 - pouze rodinná příslušnost,
 - pouze obyvatelé jednoho státu,
 - přihlášení se k sociální skupině.

Řešení k otázkám s možností výběru odpovědí

Správné odpovědi: 1a, c, d; 2a, c, d, e; 3. a, b, e.

2

kapitola

Národ a národní kultura

2. kapitola

Národ a národní kultura

Úvod

Vrcholovou kulturou ve smyslu cibulového modelu je národní kultura, která má vazbu na konkrétní národ. Kapitola vymezuje pojem národ a jeho vazbu na stát, jestli je nebo není mezi oběma pojmy rovnítko, nebo zda se liší. V druhé části se zabývá národní kulturou, především z hlediska faktorů a zdrojů, které působily na odlišnosti národních kultur a jejich jedinečnosti.

Cíle kapitoly

- Vymezit pojem národ a národní kultura.
- Vymezit vazbu mezi národem a státem.
- Charakterizovat faktory, které působí na odlišnosti v národních kulturách.

2.1

Národ

2.1.1 Vymezení pojmu

Národ je obvykle vnímán jako společenství lidí, které **něco** spojuje. Příslušnost jedince ke konkrétnímu národu byla v minulosti určována **místem narození**. V současnosti se za příslušnost považuje jazyk, ale toto kritérium nebývá považováno za dostatečné a jednoznačné (viz národní identita). Problematické a nejednoznačné bývá vymezení národa a dalších pojmů. „*Lidé často zaměňují pojmy ‚společnost‘, ‚kultura‘, ‚národnost‘, ‚rasa‘ a ‚etnicita‘, a to přesto, že se tyto pojmy navzájem liší. Společnost tvoří lidé, zatímco kultura jsou lidmi sdílené způsoby interakce*“ (Shiraev, Levy, 2020). Hlavním problémem při vymezení národa je **kritérium**, jestli je to politické hledisko (stát) nebo etnické (jazyk, kultura, historie). Mezi odborníky existují oba přístupy (viz následující definice), přesto, jak bude ukázáno v další subkapitole, je skutečnost komplikovaná a nejednoznačná.

DEFINICE

Národ

Relativně stabilní pospolitost lidí, charakterizovaná jednou společnou mateřskou **řečí** svých příslušníků, společným, relativně uceleným a od druhých národů etnickou hranicí ohraničeným **územím**, určitou jednotou hospodářského života, společnou relativně jednotnou specifikou od druhých národů v té či oné míře odlišnou **kulturou**, psychikou, zvláštními tradicemi, zvláštnostmi způsobu života svých příslušníků a zvláštním charakterem, vyplývajícím i ze společného, relativně vůči ostatním uzavřeného života národního společenství i z jeho zvláštních, od druhých národů odlišných osudů a zkušeností.

Pomailzl, 2018

Národ je definován jako skupina lidí, kteří sdílejí geografický původ, historii, jazyk a tvoří jednotnou politickou entitu – nezávislý stát, jenž byl uznán ostatními zeměmi.

Shiraev, Levy, 2020

Když se člověk narodí, tak se stává administrativně příslušníkem národa a uvádí si v dokumentech svoji národnost. Na území, kde žije určitý národ, existují ještě **etnika**, která se od národa odlišují především tím, že si udržují své specifické zvyky a také někdy svůj jazyk, který nemusí být jazykem úředním a používají ho v rámci rodiny nebo mezi členy etnika. V některých zemích se v oblastech, které obývají etnika, používají vícejazyčné nápisy, jazyk etnika je úředním jazykem a výuka na školách probíhá v jazyku etnika.

DEFINICE

Etnicita

Sociologický pojem, soubor naučených kulturních praktik, jimiž se skupiny definují a navzájem od sebe odlišují, a to především v oblasti jazyka, dějin, původu, náboženství, oblékání a zdobení těla (někdy se doplňuje o rasu).

Zdroj <https://encyklopedie.soc.cas.cz>

Etnikum

Oblast (část státu), která je obývána lidmi s výše uvedenou charakteristikou. Nejvyšším typem etnické skupiny je národ.

Zdroj <https://encyklopedie.soc.cas.cz>

Poznámka

Pojem je používán od 50. let 20. století jako náhražka za zprofanovaný pojem rasa.

Zdroj Hirt, T., 2005

Příklady

1. Etnikem v České republice jsou např. Poláci, kteří žijí na severu Moravy, etniky jsou Slováci, Vietnamci, Romové a další. V 50. letech minulého století přišli migranti z Řecka, kteří odešli v důsledku občanské války. Někteří se se vrátili, část zůstala. Údaje o počtu příslušníků etnik nejsou přesné, protože se zjišťují při sčítání lidí a řada příslušníků etnika se ke svému původu nepřihlásí.
2. V Německu v oblasti Lužice při českých hranicích žijí Lužičtí Srbové, kteří jsou slovanského původu a zbytkem národa, který obýval rozsáhlejší území. Etnikum má vlastní školy, jazyk, divadlo apod.

Kromě etnik bývají často v jednom státě **regionální oblasti**, které se kulturně odlišují jazykem (dialekty), oblečením (např. kroje), zvyky, rituály a symboly. Obyvatelé si často na příslušnosti k regionu silně zakládají a vyjadřují k němu soudržnost a hrdost. Udržují si svoje svátky a slavnosti, tance a hudbu.

DEFINICE**Dialekt**

Teritoriálně vymezená forma národního jazyka. Používá obvykle některá odlišná slova, výslovnost, případně je i odlišná melodie hlasu.

Zdroj vlastní

Příklady

- V České republice se rozlišují čtyři jazykové skupiny (dialekty) češtiny – obecná, středomoravská, východomoravská a slezská. Odlišnosti se poznají obvykle v používání některých odlišných slov a melodií hlasu.
- Ve Francii se ještě místně používají další jazyky, např. bretonština, pikardština, provensálština, které mají několik dialektů.

CVIČENÍ 1

Jaký je rozdíl mezi národem a etnikem? Jaká jsou etnika v České republice?

2.1.2 Identita**DEFINICE****Identita**

Vědomí jednotlivce, že patří do určité společenské kategorie nebo skupiny.

Zdroj vlastní

Národní identita

Osobní akceptace a považování se za příslušníka národa.

Zdroj vlastní

Identita bývá často spojována s **příslušností k národu**. Je to zjednodušený pohled, protože jedinec může mít více identit a to v několika vrstvách kultury, které vymezil Hofstede (2007). Je tím vícevrstvá. Identita může být dvojí – **daná (předem určená)** a **zvolená**. Zrozením je dána identita k místu narození a k pohlaví, narodí se do určité společenské skupiny. V průběhu života si člověk volí různé sociální skupiny, jejichž se stává členem a tím se s touto skupinou identifikuje. Rovněž může skupinu opustit nebo změnit. Identita s národem bývá obvykle zjišťována při sčítání lidí. Každý jedinec má svobodnou volbu přihlásit se k určitému národu, i když mohou v některých státech a politických režimech existovat výjimky.

Příklady

- Při sčítání lidu v České republice se někteří občané hlásí k moravské národnosti.
- V Kanadě se část obyvatel hlásí ke kanadské národnosti, ale většina se hlásí k národnosti země, ze které přišli oni nebo jejich předci.

2.2

Národ a stát

Národ bývá často ztotožňován se **státem**. Vnější neznalý pozorovatel nebo návštěvník státu ho považuje z národnostního a kulturního hlediska za **homogenní teritorium**, což může následně vést ke konfliktům a nedorozuměním, zvláště když se jedinec uvede názvem jiného národa.

Příklad

Angličané a Skotové jsou příslušníky společného státu – Velké Británie. Říci Skotovi, že je Angličanem, může vyvolat silnou negativní reakci.

Z toho vyplývá nejenom otázka rovnosti mezi národem a státem, ale také **kulturní odlišnosti v rámci státu**, která vede často k tlakům na existenci státu v určité podobě. Lidé se dosti často brání tomu, aby byli bez rozdílů začleňováni do větších kultur, a to se projevuje nejvíce v případech, když se do nich nenarodili.

Kromě identity k národu existuje identita ke státu, která je zpravidla vyjádřena **státním občanstvím**. O jeho udělení žádá osoba, která se chce stát jeho příslušníkem a rozhoduje o něm stát a obvykle si k tomu stanoví podmínky, kterými může být znalost jazyka, znalost reálií (historie a geografie země, ústava), délka pobytu v zemi a další. Smith (2015) uvádí, že identita ke státu začíná **sdíleným přesvědčením o legitimitě politického systému země** a může být začleněna do oficiálních zákonů a institucí, které následně určují, co bude vzdělávací systém učit o minulosti země, nebo který jazyk bude pokládán za úřední. Identita se podle autora dále projevuje v širším kulturním hodnotovém rámci, obsahuje příběhy, které si lidé vyprávějí o svém původu, jaké historické vzpomínky vzájemně sdílejí a co pro ně znamená být příslušníkem konkrétního státu.

Státy jaké jsou v současné podobě, vznikaly v průběhu historie, a jejich hranice se dosti často měnily. „*Suverénní státy vznikly nejprve jako oddělení entity mající víceméně úplnou administrativní kontrolu v rámci svých hranic*“ (Giddens, 1998). V průběhu 19. století došlo ke spojení státek do Itálie a Německa, velké změny v hranicích států nastaly především po 1. a 2. světové válce a po roce 1990.

Pohled na jednotlivé státy vede k automatickému přiřazování národní kultury k němu. Mluví se o české národní kultuře, americké, ruské, německé a dalších. Tento pohled je velmi zjednodušující, protože v mnoha případech nelze rovnítko mezi státem a národem, respektive národní kulturu položit. Homogenost kultur ve státech a rovnost mezi státy a národními kulturami většinou neexistuje v plné „čistotě“ z několika důvodů:

- **na území státu žijí další etnické skupiny** (národnostní menšiny, u nichž se akceptuje určitá odlišnost kultury a jazyka),
- stát je **vícenárodní**, kde všechny národy jsou ze zákona **rovnocenné**,
- národy žijí na **území více států**,
- stát je vícenárodním státem, protože byl cílem velkého počtu migrantů („Nové země“ – Amerika, Austrálie, Nový Zéland).

DEFINICE

Stát

Stát je vymezen státním územím, státní mocí a státním občanstvím. Disponuje mocí vládnout, soudit a vytvářet si zákony.

Zdroj vlastní

DEFINICE

Národní kultura

Souhrn různých projevů činností a duševního života národního společenství, které se pro něj v průběhu jeho dějin staly charakteristickými.

Zdroj Blahník, 2010

2.2.1 Stát je vícenárodním státem

Vícenárodnost státu se obvykle vyjadřuje tím, že **všechny národy na jeho území mají stejná práva**, to znamená, že jejich jazyky jsou úřední, jsou používány ve školách, v mediích, kulturních zařízeních, v označení obchodů a úřadů apod. Obyvatelé jednotlivých národností zpravidla obývají část státu (region, samosprávná oblast, „zemi“), v některých částech státu mají vlastní vládu, která má vymezené pravomoci a parlament, případně i vlastní měnu. K tomuto jevu došlo postupně v historii, když se vytvářely větší státní celky a rovněž v historii nastal rozpad některých z nich. V Evropě a na dalších kontinentech existuje řada takových států a v některých z nich dochází ke snaze o rozdělení se a také k nepokojům ze strany obyvatelstva.

Nepokoje, které jsou v současnosti časté např. ve Španělsku, Belgii a Velké Británii, jsou projevem nacionalismu a v minulosti se projevovaly nejen demonstracemi, ale také ozbrojenými akcemi (Severní Irsko, severní Itálie).

DEFINICE

Nacionalismus

Soustava zásad, podle nichž by politické hranice měly odpovídat kulturním komunitám, přičemž kultura je definována především společným jazykem.

Zdroj Fukuyama, 2019

Příklady vzniku a rozpadu vícenárodních států

- České země byly do roku 1918 součástí vícenárodní Rakousko-Uherské monarchie, následně Československé vícenárodní republiky až do vzniku Českého státu.
- Jugoslávie byla federativní republikou, která vznikla po 2. světové válce. Z původních šesti republik vzniklo postupně sedm nových států (Srbsko, Chorvatsko, Slovinsko, Severní Makedonie, Bosna a Hercegovina, Kosovo a Černá Hora).
- Sovětský svaz vznikl postupně do období po 2. světové války. Rozpadl se v roce 1990 na 15 samostatných států a několik území s vlastní vládou, která nejsou jinými státy za samostatné uznávány.

Příklady některých vícenárodních států

Belgie. Belgie se stala samostatným státem v roce 1830, kdy se odtrhla od Nizozemí. Území Belgického království, které je konstituční monarchií, obývají tři národnosti, které tvoří tři společenství, rozdělené podle jazykového principu. Největší skupinu tvoří Vlámové, kteří hovoří vlámsštinou. Řeč je příbuzná nizozemštině. Druhou skupinou jsou Valoni, jejichž jazykem je francouzština. Třetí malou skupinu tvoří Němci na severu země, kteří používají jako úřední jazyk němčinu. V zemi je snaha o rozdělení země podle jazykového principu a jako příklad je používáno rozdělení Československa.